

Ministry of Higher
Education, Science
and Innovation of the
Republic of Uzbekistan

2025
March 29

Pragmalingvistika, funksional tarjimashunoslik va til o'rgatish jarayonlari integratsiyasi

Прагмалингвистика, функциональное переводоведение и интеграция процессов преподавания языка

Pragmalinguistics, functional translation studies and integration of language teaching processes

International Scientific and Theoretical Conference

Section 1: Cognitive science and linguoculturology in modern linguistics.

Section 2: Literary studies and society.

Section 3: Problems of comparative typology and translation studies, modern problems of philology.

Section 4: Integration of information and communication technologies into the language learning process.

for more info

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY
TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI**

Ingliz tilshunosligi kafedrası

**PRAGMALINGVISTIKA, FUNKSIONAL
TARJIMASHUNOSLIK VA TIL O‘RGATISH
JARAYONLARI INTEGRATSIYASI**

**mavzusidagi xalqaro miqyosidagi ilmiy-nazariy anjuman materiallari
TO‘PLAMI**

2025 yil, 29-mart

Buxoro – 2025

grammatik tejamkorlik namunasi. Uchinchi gapda “sizning, siz,meni” sozlari va bu siz,men so'zlarida leksik, -ning va ni qo'shimchalari esa morfologik tejamkorlikni yuzaga keltirgan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, nutqiy tejamkorlik tamoyili tilshunoslar diqqat markazida va bu tamoyilni nafaqat jahon balki o'zbek tilshunoslari ham qiziqish bildirib izlanishlar olib borganlar va tejamkorlik tushunchasiga turlicha ta'riflar berishgan. Tejamkorlik bu nutqiy tejamkorlikka erishi maqsadida ba'zi so'z brikmalarini, so'zlarni, qo'shimchalarni va ba'zi hollarda to'liq bir gapni tushurib o'rniga bitta so'zni qo'llashdir. Bunday fenomen nafaqat yozma tilda balki og'zaki nutqda ham faol qo'llaniladi va bu hodisaning maqsadi ixchamlilik, vaqtni va joyni tejash, energiyani tejash hamda minimal so'z qo'llab maksimal ma'noga erishishdir. Ushbu maqolada Mirmuhsin qalamiga mansub “Xojand qal'asi” asarida ishlatilgan nutqiy tejamkorlik elementlarini tahlil qilish. Bu elementlar quyidagilar: grammatik, fonetik, sintaktik, stilistik, leksik-semantik, morfologik tejamkorlik. Ushbu asarda ko'pincha grammatik, leksik, morfologik, stilistik tejamkorlik turlaridan mahorat bilan foydalanilgan va kitobxonni diqqatini tortishda, kitobxonni o'sha davrdagi hayotga qaytarish, qahramonlarni kitobxon ko'z oldida gavdalandirishda muhim o'rin tutadi. Muallif O'zbek tilining naqadar jozibadorligini ko'rsatib berishda mana shu elementlardan foydalangan.

Adabiyotlar

1. “Xojand qal'asi” Mirmuhsin, Oltin qalam nashriyoti, Toshkent-2024
2. “Tildagi tejamkorlik tamoyili va qisqaruv” J. Eltazarov, Samarqand-2004
3. “Ingliz va o'zbek tillarida leksik tejamkorlikning ifodalanishi” Saidov X.SH, Buxoro-2022
4. “Tejamkorlik va qisqalik” Arutyunov, K. N, 1983
5. “Rostov aloqalari va nutq” Bakhtin, M. M, 1979
6. “Stilistika va adabiyot tahlili” Vinogradov, V. V, 1984
7. “O'zbek tilida nutqiy qisqartmalar va ularning tahlili” Eshonqulova, Z, 2007

НУТҚ АКТЛАРИ НАЗАРИЯСИ

Юнусова Азиза Ахмеджановна
Инглиз тилишунослиги кафедраси
Бухоро давлат университети
a.a.yunusova@buxdu.uz

Аннотация: Теория речевых актов, основанная Дж.Остином и развитая Дж.Серлем, рассматривает язык как инструмент действия, а не просто средство передачи информации. В рамках ТРА речевой акт включает три уровня: локутивный, иллокутивный и перлокутивный. Успешность речевых актов зависит от выполнения определенных условий, таких как искренность говорящего, его право давать указания и способность слушателя выполнить требуемое действие. Несоблюдение этих условий может привести к провалу речевого акта, как это иллюстрируют примеры из литературы.

Ключевые слова: Теория языковых актов, локуция, иллокуция, перлокуция, условие, предложение

Аннотация: Ж.Остин асос солган ва Ж.Серл томонидан ишлаб чиқилган нутқ акти назарияси тилни фақат ахборот узатиш воситаси эмас, балки ҳаракат қуроли сифатида қарайди. НАН доирасида нутқ акти уч даражани ўз ичига олади: локутив, иллокутив ва перлокутив. Нутқ ҳаракатларининг муваффақияти сўзловчининг самимийлиги, кўрсатма бериш ҳуқуқи, тингловчининг керакли ҳаракатни бажара олиши каби муайян шартларнинг бажарилишига боғлиқ. Ушбу шартларга риоя қилмаслик, адабиётдан мисоллар билан кўрсатилгандек, нутқ актининг муваффақиятсиз бўлишига олиб келиши мумкин.

Калим сўзлар: нутқ актлари назарияси, локуция, иллокуция, перлокуция, гап, шарт

Abstract: Speech act theory, founded by J. Austin and developed by J. Searle, considers language as an instrument of action, not just a means of transmitting information. Within the

framework of SAT, a speech act includes three levels: locutionary, illocutionary and perlocutionary. The success of speech acts depends on the fulfillment of certain conditions, such as the sincerity of the speaker, his right to give instructions and the ability of the listener to perform the required action. Failure to meet these conditions can lead to the failure of the speech act, as illustrated by examples from the literature.

Key words: Speech act theory, locution, illocution, perlocution, condition, sentence

Нутқ актлари назариясининг асосчиси инглиз файласуфи Ж. Остин ҳисобланади. Остин 1955 йилдаги Оксфорддаги маъруза курсида келажак назариясининг асосий ғояларини баён қилди. Орадан етти йил ўтиб, Ж.Остин "Сўз – ҳаракат сифатида" китобини нашр эттирди. Кейинчалик Ж.Серл ўз "Нутқ актлари" асарида Остин ғояларини ривожлантиради. Ж. Остин ва Ж. Серл прагматиканинг ўзаги бўлмиш - нутқ актлари назарияси асосчилари ҳисобланадилар.

Нутқ актлари назариясида нутқ фаолиятининг минимал бирлиги нутқ актидир. Нутқ акти бир вақтнинг ўзида локутив, иллокутив ва перлокутивдир. Жон Остин нутқ ҳаракатларининг учта даражаси ўртасидаги фарқни киритади. Ҳар қандай нутқий ҳаракат локутивдир. Иллокутив ҳаракат - бу қандайдир ният билан бажариладиган нутқ ҳаракатидир. Тингловчи сўзловчининг ниятини тушуниб, тўғри жавоб қайтарадиган нутқий ҳаракат – перлокутив ҳаракатдир:

"Бугун эрталаб нима қилдингиз?"

Гапираётганда сўзловчи локутив ҳаракатни бажаради: у маълум бир семантик мазмун билан боғлиқ бўлган сўз ва товушларни бирлаштиради. Иллокутив ҳаракат ҳам амалга оширилади: сўзловчи тингловчи унинг ниятини тушуниши учун савол беради. Ва ниҳоят, агар берилган баёнотда қандайдир яширин ниятлар бўлса ва қабул қилувчи бу ниятларни сезса ва шунга мос равишда муносабат билдирса, у ҳолда перлокутив нутқ ҳаракати амалга оширилади.

Яна бир мисол. Б субъекти А субъектига эшикни ёпишни айтади. Агар А ўзини енгиб, эшикни ёпса, буйруқ беришнинг иллокутив ҳаракати перлокутив таъсирга эга бўлади. К.Кербр-Орекони таъкидлаганидек, перлокутив эффект одатда турли хил психологик ва когнитив таъсирлар (таҳқирлаш, жаҳли чиқиш ёки қониқиш ҳисси) билан бирга кечади.

Иллокутив ҳаракатни амалга ошириш учун маълум шартлари зарур. Мисол учун, таклифнинг иллокутив акти мисолини кўриб чиқсак. Вандервекен "муваффақиятли таклиф" учун қуйидаги шартни белгилаб берди: "тингловчига бирор нарса таклиф қилиш учун маърузачининг ихтиёрида шу нарса бўлиши керак". Ж.Серлнинг фикрича, "бирор нарсани таклиф қилиш учун у сизнинг ихтиёрингизда бўлиши керак" - бу "таклиф қилиш" нинг асосий шартидир. Бундай ҳодисанинг мисолини Л.Керолнинг "Алиса мўжизалар мамлакатада" асари саҳналаридан бирида кўрамиз:

- Балки шароб? - Март қуёни меҳрибонлик билан таклиф қилди.

Алиса стол атрофига қаради, лекин унда чойдан бошқа ҳеч нарсани кўрмади.

"Мен ҳеч қандай шароб кўрмаймман", деди у.

"У бу эрда эмас", деб жавоб берди Қуён.

"Ундай бўлса, менга буни таклиф қилиш жуда хушмуомалалик эмас эди", деди Алиса газабланиб.

Мисолда, таклиф қилиш акти қилинган, аммо ижобий натижа олиш имконияти йўқ эди, муваффақиятсизлик аниқ эди (Унда уни таклиф қилиш мен учун унчалик одобли эмас эди). Бунинг сабаби нутқ актининг "муваффақият шартлари" га риоя қилмаслик эди. Ушбу шартларга риоя қилиш, шунингдек, иллокутив ҳаракатнинг перлокутив ҳаракатга айланиши учун ҳам зарурдир.

Ж.Серл барча нутқ ҳаракатларининг муваффақияти учун умумий шартларни белгилайди. Буларга қуйидагилар қиради:

- сўзловчи ҳам, тингловчи ҳам берилган тилда гаплаша олиши;
- иккаласи ҳам онгли равишда ҳаракат қилиши;

- сўзловчининг тазйик ёки таҳдид остида ҳаракат қилмаслиги;
- ҳар иккаласида ҳам карлик, афази ёки ларингит каби алоқа учун жисмоний тўсиқлар йўқ;

- иккаласи ҳам асарда рол ўйнамайди ва ҳазиллашиб гапирмайди ва ҳоказо.

Таъкидланиши керакки, "муваффақият шартлари" мавжуд бўлиб, улар фақат маълум турдаги иллокутив ҳаракатларга тегишли. Шу муносабат билан нутқий ҳаракат мисолини кўриб чиқайлик:

Эшикни ёпинг.

Мисолда, гапирувчи А субъекти Б тингловчидан буни кутади. Ушбу иллокутив буйруқ ҳаракати муваффақиятли бўлиши учун қуйида келтирилган маълум шартларнинг бажарилишини таъминлаш керак.

1. Эшик борлиги зарур ва у нутқ пайтида ҳали ёпилмаган бўлиши керак.

2. Сўзловчи эшикнинг ёпиқ бўлишини исташи керак (самимият шarti), шунингдек, у Б субъектига кўрсатма беришга имкон берадиган маълум бир позицияни эгаллаши ҳам зарурдир.

3. Мурожаат қилинувчига келсак: у жисмонан ва руҳий жиҳатдан буйруқни бажаришга қодир бўлиши керак.

Ушбу мисол "муваффақият шартлари" нинг кўпроқ ёки камроқ аниқ хусусиятга эга эканлигини аниқ кўрсатиб турибди: агар ҳозирда буйруқ берилган бўлса, эшик аллақачон ёпиқ бўлса, унда буйруқ ҳеч қандай таъсир қилмайди.

Бошқа нутқ ҳаракатларини, масалан, тасдиқлаш, буйруқ бериш, жавоб бериш ёки кечирим сўрашни муваффақиятли бажариш учун сўзловчининг, яъни иллокутив ҳаракат бажарувчининг нутқи етарли даражада ишончли бўлиши керак. Ушбу умумэтироф этилган шартлар ҳам доминант субъектга, ҳам субдоминант субъектга тегишли. Мисол учун, қамоқхона кўрикчиси маҳбусдан кириш учун рухсат сўрамаслик учун етарли ваколатга эга, лекин маҳбус, ўз навбатида, кўрикчига буйруқ беришга ҳақли эмас.

Нутқ ҳаракати муваффақиятининг яна бир шarti самимийлик шartидир. Ҳақиқат мезони, С. Кербр-Орекони фикрига кўра, нафақат қатъий баёнотларга, балки барча нутқий ҳаракатларга тааллуқли бўлиши мумкин. Бирор киши чин дилдан таъкидлаши ва ваъда қилиши, буюртма бериши мумкин (буйруқ берувчи субъект унинг бажарилишини чин дилдан хоҳлайди); Савол ҳам самимий бўлиши мумкин (савол берувчи ўзи сўраган маълумотга эга бўлишни чин дилдан хоҳлайди). Бу ҳолат эшитувчи ҳар доим ўз сўзининг ҳақиқати ҳақида ўйлайди ёки ва'дасини доимо бажариш ниятида бўлади, дегани эмас.

Гапириш ўз фикрларини ифода этишда ўзини самимий деб билишни англатганлиги сабабли, бирор нарсадаги ноаниқликни муайян конструкциялар ёрдамида ифодалаш мумкин:

Пер эртага келади, лекин у ҳақиқатан ҳам келишига ишончим комил эмас.

Агар муваффақият шартларидан бири бузилган бўлса, тингловчи суҳбатдошга эътироз билдиради:

Эшикни ёпинг! - Лекин у аллақачон ёпилган!

Истакнинг нутқий ҳаракатининг муваффақияти шартларига келсак, унинг муваффақиятли бўлиш шартлари орасида К. Кербр-Орекони қуйидагиларни аниқлайди.

1. Сўзловчининг тингловчидан нима исташи, нутқ пайтида бажарилмасин.

2. Сўзловчи тингловчидан истаётган нарса - яхши нарса бўлсин. Шунингдек, тингловчининг ҳеч бўлмаганда унга нимани орзу қилганларини амалга ошириш имконияти бўлсин. Масалан:

Сизга ёш ва чиройли бўлишингизни тилаймиз! - Лекин мен шундоқ ҳам ёш ва гўзалман!

Байрамингиз яхши ўтсин! - Лекин байрамлар шундоқ ҳам ҳар доим ёқимли!

Таътилингиз мароқли ўтсин! - Мен таътиллارни ёқтирмайман.

Баъзида бирор нарсани хоҳласангиз, баъзи эҳтиёт чораларини кўриш керак. Шу мақсадда баъзи аниқликлар киритилиши мумкин:

Майли, сизга бирор нарса тилашининг маъноси йўқ: бу йил сиз учун муваффақиятли

Haydarov A.A., Sharipova F. Konnotativ ma'no va uning fonetik vositalarda ifodalanishining nazariy asoslari.....	171
Haydarov A.A., Sattorova Sh.U. Theoretical foundations of phonographic stylistic devices	173
Haydarov A.A., Barnoyeva M.A. Лексико-семантические и прагматические особенности антонимических конструкций в узбекской и английской художественной литературе	175
Gadoyeva M.I., Khayrulloeva A.T. The influence of globalization on clothing Terminology	179
Ataboyev N.B. Lisoniy korpuslar so'z qo'llashga oid statistik baza sifatida.....	181
Qobilova N.S. Принцип фонетической экономии речи как знаковая система особого типа	185
Rakhmatova M.M., Rakhmonova J. Translation challenges: analysis of speaker meaning (implicature) in context	188
Tursunov M.M. A Scope of Eastern and Western cultures including languages.....	190
Saidova M.U. Sayfiyeva M.S., Synonyms and antonyms as cohesive devices in english literary discourse.....	193
Saidova M.U. Tursunova S.G'. O'zbek va ingliz xalq maqollarida sintaktik stilistik vositalarni ifodalanilishining qiyosiy tahlili	195
Vakhidova F.S., Sadullayeva U. Sh. Toponimikani tadqiq qilishga doir yondashuvlar	197
Vakhidova F.S., Urunova I.N. Hunarmandchilikka oid leksik birliklarining semantik xususiyatlari	200
Vakhidova F.S., Faxriyeva D.O. Ingliz va o'zbek tillarida ziyorat turizmi terminologiyasining xalqaro standartlarga mosligi	203
Shukurova M.A., Sobirova Sh.Sh. The Expression of the Category of Verb in the English and Uzbek Languages	206
Shukurova M.A., Sobirova V.Sh. Comparative Linguistics And Translation Issues In The Era Of Globalization	209
Shukurova M.A., Hikmatova A.Q. The use of Similes in English and Uzbek: A Cross-Linguistic Study	211
Kobilova A.B., Rakhmatova A.K. Cultural and linguistic borrowing in English and Uzbek toponomy.....	213
Jalilova Z.B., Nutfullayeva L.F. Стилистика рекламных слоганов на русском языке	215
Saidov X.Sh., Najmiyev M.M. Mirmuhsinning "Xo'jand Qal'asi" asarida ishlatilgan nutqiy tejamkorlik elementlarining tahlili.....	218
Yunusova A.A. Нутқ актлари назарияси.....	220
Naimova A.M. The Technique of Historical inversion.....	224
Ruziyeva N.X., Oymamatova M.T. Xushmuomalalikning onlayn muloqotdagi o'rni	226
Xabibullaeva F.K. Воссоздание национального своеобразия как критерий адекватности перевода	229
Kesamirova S.R. Исследование терминосистем в процессе перевода.....	232
Yuldasheva F.E. Madaniyatlararo muloqot sharoitida xushmuomalalik kategoriyasining verballashuv omillari.....	236
Ernazarova N.Kh. Congratulations and best wishes: based on cultural, social and speech etiquette	239
Akramov I.I. Aphorisms as a Linguistic Economy	241
Navruzova N.Kh. Connotative analysis in the English and Uzbek Languages	245
Mukhammadieva N.M. The Emotional Impact of Language: Analyzing the words "Heavenly", "Terrifying", and "Betrayed"	247
Ubaydullayeva M.O'. Specific features of Lacunae in Russian and Uzbek Languages.....	249
Artikov A.X. Characteristics of advertising discourse in English and Uzbek Languages	252
Qodirova H.Kh. Linguacultural aspects in translation of false Speech Acts.....	256
Yadgarova Z.T. Kontaminatsiya fonostilistik hodisa sifatida	258
Barotova N.Sh. Analysis of Paradigm "Hero" in Cinema Discourse.....	260
Hojiyeva M.T. Structural Model Prohibitory Clauses	263